

LLIBRES

Escriure la ciutat, viatjar pel món

Enric Balaguer

La invenció de l'espai. Ciutat i viatge

Enric Bou

332 pp., 2013, València, PUV.

En els darrers anys, un camp destacat en els estudis culturals i afins ha estat el de l'espai, el component simbòlic del qual és significatiu –sols cal pensar en l'ús dels mapes geogràfics, encara que siguin meteorològics. Fet i fet, últimament trobem un conjunt d'iniciatives que palesen l'interès per la dimensió espacial: des del sorgiment de plataformes com Espais Escrits i Xarxa del Patrimoni Literari Català, amb les seues publicacions, fins als valuosos treballs de Llorenç Soldevila sobre la geografia literària de tota la cultura catalana. Del conjunt molt notable de publicacions sobre el tema, cal destacar les del professor Carles Carreras, *La Barcelona literària. Una introducció geogràfica* (2003) i el volum coordinat per ell mateix i Sergi Moreno, *Llegint pedres, escrivint ciutats. Unes visions literàries de la ciutat* (2009).

Ara, Enric Bou amb *La invenció de l'espai. Ciutat i viatge* fa una nova aportació al tema. Es tracta d'un recull de textos sobre la ciutat –sobre el reflex dels seus espais i les

seues interioritzacions–, sobre la representació a través de mapes i sobre els viatges (que es una altra manera de donar compte dels llocs). La iniciativa ha estat de Publicacions de la Universitat de València, PUV, una editorial universitària que compta, però, amb un fons de llibres destacats –tant en innovació, com en temàtiques, en enfocament i en escriptura–, fet que la situa en la primera línia de l'avantguarda intel·lectual.

Enric Bou fa un recorregut per la ciutat i descriu el seu reflex vivencial en la literatura. Hi destaca que la semiòtica de l'urbs bàsicament es reflecteix des de dalt i des de fora, talment ho du a terme Joan Salvat-Papasseit a «Plànol», o des de l'experiència interior, com ho palesa, entre altres, Vicent Andrés Estellés a través de tants poemes, però, especialment dels que publicà a *Llibre de meravelles*.

La invenció de l'espai avança amb treballs que analitzen el paper de la ciutat en les obres de Montserrat Roig i Luis Goytisolo. En resum, es tracta d'una imatge de Barcelona que s'acosta a la de ciutat aparador, propera a la de parc temàtic. Decisiu és certament l'ús simbòlic de l'espai en l'obra de Llorenç Villalonga, on al costat de l'inventat *Bearn* fa servir ciutats com París i Roma, cadascuna aportant-hi ingredients específics a la trama i a la vida dels personatges. París, segons l'estudiós, ha gaudit de tres imatges literàries: la de ciutat misteriosa (talment la reflecteix Edgar Allan Poe), la de ciutat bohèmia (talment la plasmen pintors com ara Toulouse-Lautrec, Ramon Casas...) i la de ciutat de turisme. Les tres imatges es troben en l'obra del mallorquí. En el cas de Mercè Rodoreda, l'espai exterior, la geografia urbana –que proclama un títol com *La plaça del Diamant*– cedeix el protagonisme a l'espai interior. Aquest concentra una

«immensitat íntima» que serveix de refugi psicològic. Rodoreda expressa l'afectivitat i les experiències anímiques, tot allunyant-se dels referents més exteriors i socials, lligats al poder o als diners, per posar algun cas. L'espai, així, exerceix una funció al·legòrica que dona compte del procés interior de la protagonista que va des d'un estadi d'alienació i dominació a un estat d'alliberament i de domini. Per últim, Barcelona en les obres d'Eduardo Mendoza, segons Enric Bou, té un aire paròdic i esdevé la projecció fantàstica d'una urbs que, de fet, mai no va existir.

Per a Enric Bou, «llegir una ciutat és ben a prop del misteri i la facilitat de llegir poesia». L'afirmació –tan aclaridora– compta amb un plus de deformació semiòtica. Fet i fet, Roland Barthes escrivia a *L'empire des signes*, un llibre sobre el seu viatge al Japó, que més que *viatjar* al país asiàtic, el llegia. L'aparat teòric corre a càrrec de Walter Benjamin, amb les seues penetrants observacions sobre la ciutat; de l'antropòleg Marc Augé, autor de conceptes com els no-llocs, i de pensadors com Gilles Deleuze i Félix Guattari. També n'hi ha referents més clàssics: la poètica de Gaston Bachelard, que l'autor fa servir per analitzar l'obra de Mercè Rodoreda, o més filològics, com els de M. Bakhtin que són d'un gran rendiment crític a l'hora d'abordar les novel·les d'Eduardo Mendoza.

Seguint el solc de l'extraordinari *El Danubi* de Claudio Magris, el treball de Bou analitza també els usos d'espais tan diferents de la ciutat com són els rius. L'escenari és el de la Península Ibèrica on cal destacar una percepció de l'espai que dona compte o bé d'una visió possessiva patrimonial o bé d'una sensibilitat estètica. Al capdavall s'hi projecta un posicionament ideològic o polític on destaca la idea de la pertinença i/o del domini sobre la terra.

Força interessant és la representació de l'espai mitjançant els mapes. Sens dubte, els mapes han estat un instrument al servei dels interessos polítics i sovint són exponents de la manipulació ideològica més directa. Prou sabem el pes que tenien els mapes escolars al llarg de moltes generacions. Sens dubte era/és la manera més eficaç de visualitzar la realitat nacional. En els mapes històrics que trau a col·locació Bou, es fa un repàs de la representació de la Península, des de l'edat mitjana i en diversos moments de l'època contemporània. Els canvis de representació han mostrat interessos successius ben diferents. Els mapes projecten els desitjos de poder nacional, els concreten, els reforcen, se'ls inventen, els fan més vells o remots del que són. En general, tracten de donar-los un aire de naturalesa. En definitiva, són instruments d'educació nacional amb delimitacions que voldrien ser naturals.

Els darrers apartats del llibre aborden l'experiència de viatge. Un tema que Enric Bou ja havia estudiat a *Papers privats* (1993). La captació de la realitat a través d'un viatge es realitza de moltes maneres seguint interessos, pressuposicions, observant la realitat o deixant-se imbuir de les pròpies fantasies o (pre)judicis. En aquest sentit és força significatiu el capítol dedicat als llibres de viatge a l'URSS: «Back from the USSR. Viatgers al país dels Soviets». Des del famós llibre de John Reed, *Ten Days that Shock the World* (1919), tot passant per textos de Fernando de los Ríos, Josep Pla, Walter Benjamin i André Gide. La conclusió més decisiva de l'anàlisi és que «veure les coses per un mateix no és cap garantia o condició suficient per captar de manera acurada la naturalesa d'un país i del seu sistema social». Els viatgers d'aquell estat que s'endinsava, lluny de les utopies huma-

nitàries que proclamava, en una dictadura opressiva, varen tenir una impressió general molt superficial i, sorprenentment, paregu-da entre ells.

Força interessants són les observacions sobre els no-llocs –en terminologia de Marc Augé– i altres espais postmoderns. Després d'analitzar diversos llibres de viatges a no-llocs –d'autors com Julio Cortázar o Josep Maria Espinàs, entre d'altres–, l'autor hi destaca que hi ha un redescobriment de la vida quotidiana dels nostres dies. Si bé són espais despersonalitzats i mancats de la petjada històrica, cadascun d'ells té l'esperit dels nostres dies.

Ja sabem que l'espai i el temps no són realitats naturals, sinó conceptes construïts. I també canviants. Els espais, a través de les plasmacions literàries, ens permeten seguir la densitat significativa que sovint ajuden a concebre i que expressen els personatges i els seus capteniments. La lectura del llibre d'Enric Bou ens ajuda a indagar tot això amb perspicàcia. Potser té raó el pensador nord-americà Fredric Jameson quan diu que la modernitat es va centrar en la idea del temps. Ben mirat, hi ha filòsofs com Bergson, escriptors com Marcel Proust o Guillaume Apollinaire, pintors com Picaso o la parella de Robert i Sònia Delaunay que el situen en un punt central de les seues obres. En canvi, en la postmodernitat l'atenció se centra en l'espai. A més a més, les telecomunicacions i la informàtica han donat lloc a una nova dimensió geogràfica que Manuel Castells denomina «espais dels fluxos». Encara que són diferents dels llocs físics, és on es produeixen molts dels esdeveniments de la vida dels nostres dies. Però això és només un dels flancs del tema que caldria abordar en estudis successius. □

La faula de les cigonyes i la xemeneia

Simona Škrabec

Escrits sobre la guerra

Simone Weil

Traducció d'Anna Berenguer i Isabel Ortega.

Introducció de Maite Larrauri (traduïda per Antoni Fornés).

158 pp., 1997, Alzira, Bromera [2a ed., 2003].

De la Ilíada. Seguit de «L'estil de l'edat mítica» de Hermann Broch

Rachel Bepaloff

Edició, traducció i introducció de Rosa Rius Gatell. Amb escrits de Jean Wahl, Montserrat Jufresa i Fina Birulés.

122 pp., 2012, Palma, Leonard Muntaner.

Pocs dies abans de marxar cap a Sarajevo, m'arriba la notícia que aquesta primavera a la vall veïna es va cremar l'escola de primària fins als fonaments. Era un d'aquells edificis provisionals, construïts de manera precària i poc es podia fer per salvar-ne res. L'incendi va ser fortuït; més enllà dels danys materials, no va córrer perill cap vida i tot plegat hauria caigut ràpidament en l'oblit si no fos pel niu de cigonyes que hi havia a dalt de la xemeneia: els pollets estaven a punt de néixer i els pares no els van abandonar.